
ARTYKUŁY

Tomasz Leś

Uniwersytet Jagielloński

Instytut Pedagogiki

ORCID: 0000-0001-8930-5684

Współzależność i asymetria w relacjach pedagogiki z filozofią

Summary

INTERDEPENDENCE AND ASYMMETRY IN THE RELATIONSHIPS BETWEEN PEDAGOGY
AND PHILOSOPHY

The author presents and analyses the issue of the interrelationship between philosophy and pedagogy. He shows the areas of connections which have already been indicated and the ones which have not been clearly indicated yet. These areas are as follows: the genetic-historic area, the institutional-structural area, evaluation, ethical and metaethical issues and others. For each of those areas there is argumentation underlying the relationship between the two mentioned disciplines. In conclusion, the author presents general characteristics of that relationship.

Key words: philosophy of education, educational theory, educational studies

red. Paulina Marchlik

Wstęp

Problematyka związków pedagogiki z filozofią była i jest podejmowana wielokrotnie przez filozofów edukacji i pedagogów ogólnych (zob. Gałkowski 2017; Folkierska 1990; Maliszewski 2017; Gara 2017; Górniewicz 1995; Lewowicki 1997; Śliwerski 2006; Sośnicki 1998; Peters, Hirst 2001; Siegel, Phillips, Callan 2018). Opisując rzeczoną relację, wskazują oni głównie na:

(a) etyczny rys koncepcji pedagogicznych i samego procesu edukacji¹; (b) historyczną zależność pedagogiki od filozofii czy (c) fakt, że twierdzenia pedagogiczne uzasadnianie są założeniami filozoficznymi (m.in. ontologiczne i epistemologiczne). Dotychczas prowadzone analizy skupiały się tylko na wybranych aspektach omawianej relacji; dotyczyły bądź to związków historycznych, bądź związanych z etyką i wartościowaniem lub też z filozoficznymi założeniami pedagogiki.

Tekst ten ma na celu przedstawienie i dokonanie analizy związków zachodzących między tymi dwoma dziedzinami, zarówno tych, których charakterystyka obecna jest w dyskursie filozoficzno-pedagogicznym, jak i tych, które dotychczas w badaniach nad tą problematyką nie zostały wyraźnie zidentyfikowane. Chodzi tu zatem o dokonanie takiej systematyzacji i analizy tego zagadnienia, która uwzględniałaby możliwie jak najwięcej obszarów zachodzenia tych związków i wskazanie na argumentację, która to uzasadnia.

Podejmowanie prób analiz związków pedagogiki z filozofią jest istotne nie tylko z powodów czysto poznawczych, ale i praktyczno-edukacyjnych. Identyfikacja tych powiązań z perspektywy pedagogiki umożliwia ewentualne ustalenie: (a) faktycznego pola możliwych badań pedagogicznych, tj. w jakim zakresie pozostaje ono w kompetencjach pedagogów (ogólnych), a w jakim filozofów (edukacji). Dotyczy to głównie kwestii związanych z teleologią edukacji, ustalaniem postulatów normatywnych, wartościowaniem czy z doborem treści ogólnych; (b) w jakim zakresie pedagogika pozostaje dyscypliną społeczną (jak psychologia i socjologia), a w jakim, przez ewentualne związki z filozofią, humanistyczną; (c) statusu naukowego pedagogiki w relacji do filozofii – tj. czy pedagogika jest dyscypliną samodzielną czy też stanowi jedynie praktyczny wymiar filozofii, a tym samym nieuzasadniona jest obecna w strukturze dyscyplin naukowych autonomia pedagogiki; (d) potencjalnych obszarów badawczych, które traktowane przez pedagogów jako nie problematyczne i nie wymagające pogłębionych analiz, w perspektywie filozofów okazują się być wysoce spopularyzowane – dotyczy to takich kwestii jak logiczny status wartości, norm i systemów normatywnych (moralnych) stanowiących podstawę dla praktyk edukacyjnych; (e) z uwagi na praktykę edukacji, dostrzeżenie jej filozoficznego podłoża, a co za tym idzie faktu istotnego zaangażowania praktyki w wielość zagadnień natury teoretycznej. Natomiast z perspektywy filozofii identyfikacja

¹ Wyrażenia „edukacja” używam w artykule zamiennie z wyrażeniem „wychowanie”. Kieruję się w tym względzie tradycją anglosaską, która za podstawowe pojęcie w *educational studies* uznaje *education*. Jego zakres jest zbliżony do używanego w tradycji polskiej pojęcia wychowania.

jej związków z pedagogiką, umożliwia dostrzeżenie (poza kwestiami zaprezentowanymi tutaj, a dotyczącymi określenia zakresu jej obszaru badawczego w stosunku do pedagogiki) praktyczno-edukacyjnych problemów, które generować mogą normatywne postulaty filozoficzne.

W dalszej części artykułu: podana zostanie charakterystyka obszarów powiązań pedagogiki z filozofią, następnie przedstawione argumenty na rzecz zachodzenia tych związków w danych obszarach. Całość zakończy się wnioskami z propozycją pewnych uogólnień w odniesieniu do tej problematyki.

Obszary zachodzenia związków pedagogiki z filozofią

Przez pojęcie *obszaru zachodzenia związków pedagogiki z filozofią* rozumiem taki zakres wyznaczony przez nazwy „pedagogika” („problemy pedagogiczne”) i „filozofia” („problemy filozoficzne”), jaki pozwala na stwierdzenie między nimi stosunku zależności. W tym sensie, jeśli np. twierdzi się, że warunkiem rozwiązania problemu badawczego *X* na gruncie pedagogiki, jest rozwiązanie *Y* na gruncie filozofii, to w obszarze *Z* pedagogika zależy od filozofii.

Pierwszy z tych obszarów można nazwać (a) genetyczno-historycznym. Dotyczy on historycznego kontekstu związków między omawianymi dziedzinami i tego, w jaki sposób problemy jednej z nich, stanowiły część problemów drugiej. W tym przypadku faktem jest, że problemy, które współcześnie podejmowane są w ramach pedagogiki, historycznie rzecz ujmując, stanowiły przedmiot zainteresowań filozofii. Drugi obszar dotyczy kwestii (b) instytucjonalno-strukturalnych. Dotyczy on zależności między pedagogiką a filozofią, traktowanych jako dyscypliny naukowe. Związane jest to z zagadnieniem, na ile jedna z tych dziedzin dysponuje niezależnym od drugiej celem badań, przedmiotem i metodą, a zatem tym, co stanowi podstawę dla stwierdzenia jej autonomii. Trzeci obszar stanowią (c) zdania bazowe. W tym przypadku, chodzi o to, w jaki sposób jedna dziedzina w generowanych przez siebie twierdzeniach i używanych pojęciach, korzysta z dorobku drugiej. Dotyczy to głównie twierdzeń natury ontologicznej, epistemologicznej, antropologicznej i metodologiczno-logicznej. Czwarty dotyczy (d) wartościowania, czyli w jaki sposób dana dziedzina, o ile jest możliwe na jej gruncie wartościowanie np. przedmiotu badań, korzysta z dorobku drugiej. Piąty obszar związany jest z (e) problematyką etyczną tj. tego, w jaki sposób twierdzenia tego rodzaju funkcjonują w obu dziedzinach w kontekście relacji między nimi. Chodzi tu o to, która z nich korzysta z innej

w celu uzasadnienia twierdzeń etyczno-normatywnych oraz o rolę jaką odgrywają wiedza i umiejętności z tymi twierdzeniami związane. Szósty obszar związany jest z (f) problemami metaetycznymi i dotyczy sprawy przejmowania od jednej dziedziny problemów tego rodzaju przez drugą. Siódmy dotyczy (g) metod badawczych, tj. w jaki sposób jedna dziedzina korzysta z metod rozwiązywania problemów badawczych drugiej. Ósmy (h) metod dydaktycznych, tj. w jaki sposób jedna dziedzina, w odniesieniu do społecznej praktyki wprowadzania generowanych na jej gruncie twierdzeń, korzysta z metod sformułowanych przez drugą. Dziewiąty, podejmowany tu obszar zachodzenia związków pedagogiki z filozofią dotyczy (i) weryfikacji twierdzeń jednej dziedziny przez drugą. Inaczej rzecz ujmując, chodzi o to, która z nich może być uznana za właściwe pole do weryfikacji twierdzeń formułowanych przez drugą. Ostatni, dziesiąty obszar, to (j) dziedzina praktyki edukacyjnej i związanej z nią specyfiki problemów teoretycznych.

Część ze wskazanych tu obszarów zostały w literaturze przedmiotu (mimo że nie zawsze w syntetycznej i systematycznej formie) zidentyfikowane. Należą do nich głównie te, dotyczące kwestii genetyczno-historycznych, zdań bazowych, wartościowania czy w pewnym zakresie kwestii instytucjonalno-strukturalnych, etycznych i metod badawczych. Pozostałe, w metateoretycznym ujęciu, w niewielkim bądź w żadnym stopniu nie zostały podjęte.

Dziesięć wskazanych tutaj obszarów, po pierwsze, z pewnością nie wyczerpuje możliwych pól związków pedagogiki z filozofią, ale wydaje się wystarczające do nakreślenia ogólnej charakterystyki tych relacji. Po drugie zaproponowany tu podział nie jest rozłączny, należy go traktować raczej jako typologię (a nie klasyfikację). Część z nich jest względem siebie rozłączna, inne mają elementy wspólne.

Argumenty na rzecz zachodzenia związków pedagogiki z filozofią

W odniesieniu do wymienionych tu obszarów, wskazać można na szereg relacji, które uwiarygadniają fakt zachodzenia związków między omawianymi dziedzinami. Argumentacja opierać się tu będzie zarówno na analizach ściśle teoretycznych (pojęciowych), jak i pragmatycznych (odwołujących się praktyki działania). W obszarze (a) będzie to argument (A1) genetyczno-historyczny; w (b) argument (A2) instytucjonalno-strukturalny, w przypadku którego w stwierdzać się będzie obustronne zachodzenie związków pedagogiki z filozofią;

w obszarze (c) argument (A3) ze zdań bazowych; w (d) (A4) z wartościowania; w (e) dwa argumenty: (A5) ze związków pedagogiki z etyką – teoretyczny i (A6) pragmatyczny; w (f) argument (A7) z dziedziczenia przez pedagogikę problemów metaetyki; w obszarze (g) (A8) ze źródeł metod badawczych; w (h) (A9) ze źródeł metod dydaktycznych; w (i) argument (A10) z weryfikacji twierdzeń filozoficznych. W ostatnim, dotyczącym obszaru (j), argument (A11) z praktyki edukacyjnej. Następnie przedstawiony i omówiony zostanie każdy z nich.

A1. Argument genetyczno-historyczny

Argument ten sprowadza się do twierdzenia, że pedagogika – ze względu na fakt, że historycznie rzecz ujmując, wyodrębniła się z filozofii – stanowiła jej część. Rozważania, które współcześnie pozostają w kompetencjach pedagogów-badaczy przez większość czasu kształtowania się nauki zachodnioeuropejskiej były domeną filozofów (Bronk 2005: 10–11; Hejnicka-Bezwińska 2015: 32–60; Wołoszyn 1998). Dotyczy to nie tylko rozważań ogólnie-teoretycznych, ale i wskazówek praktycznych. Instytucjonalizacja pedagogiki zainicjowana na przełomie XVIII i XIX w. przyczyniła się nie tyle do poszerzenia obszarów możliwych analiz dotyczących edukacji, ale do ich uszczegółowienia. Nadal zatem pedagogikę uprawia się zarówno jako teoretyczną refleksję nad edukacją, jak i jako zbiór i system sądów praktycznych odnoszących się do tej dziedziny. Znacząco zmienił się z kolei zakres poszczególnych problemów rozważanych w tych obszarach.

Przesłanek na rzecz tezy o zależności pedagogiki od filozofii dostarczają przykłady systemów filozoficznych, powstałych zarówno w okresie formowania się filozofii jak i, choć w mniejszym stopniu, w czasach współczesnych. Tak zwane wielkie i spekulatywne systemy filozoficzne w większości zawierały mniej lub bardziej ogólny, wyrażony wprost lub implicytnie (domyślnie), element praktyczny, który nierzadko sprowadzał się do wskazówek wychowawczych. Wiąże się to z faktem, że systemy filozoficzne oprócz elementów m.in. teorii bytu czy poznania, zawierają sądy odnoszące się do moralności. W obszarze teorii moralności należy szukać sądów i podsystemów dotyczących wychowania, tj. sposobów jej (moralności) praktykowania i nauczania. Niektóre z tych historycznych idei są aktualne i rozwijane w pedagogice po dziś dzień². Sokrates zaproponował

² Dalej przedstawiam filozofię wybranych myślicieli. Kryterium stanowi tu zarówno zakres ich oddziaływania w filozofii, jak i w pedagogice. Wymieniam krótko te elementy pedagogiczne ich filozofii, które w mniejszym lub większym stopniu aplikowane są do współczesnej myśli pedagogicznej.